

ฤๅษีอีสาน : ปรากฏการณ์ใหม่บทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน

Isan Hermit : A New Generation Leader Who Supports Isan Society and Culture

พระครูสังฆรักษ์พชร ซ้ายยศ^{1*} อภิญญาวัฒน์ โปธิ์सान² และ อีระพงษ์ มีไธสง³

Phrakrusangkharukphatchara Saiyod^{1*}, Apinyawat Phosan², and Theerapong Meethaisong³

นิสิตปริญญาเอก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม¹

รองศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม²

รองศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม³

Candidate of Ph.D., Faculty Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University¹

Associate Professor Dr., Faculty Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University²

Associate Professor Dr., Faculty Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University³

*Corresponding author, e-mail: ss28052509@gmail.com

วันที่รับบทความ: 29 กรกฎาคม 2568; วันที่แก้ไขบทความ: 15 ตุลาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ: 17 ตุลาคม 2568

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้เพื่อศึกษา 1. ศึกษาประวัติและพัฒนาการฤๅษีอีสาน และ 2. วิเคราะห์บทบาทฤๅษีที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน พื้นที่ศึกษาจังหวัดมหาสารคาม การเก็บรวบรวมจากเอกสารและในพื้นที่วิจัย นำข้อมูลสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ผลการศึกษาปรากฏดังนี้ 1. ฤๅษีมีมาในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูเป็นนักบวชที่มีควบคู่กับศาสนาเมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นและได้เผยแพร่เข้ามาพร้อมกันมีความผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นโดยฤๅษีอยู่ในฐานะผู้วิเศษผ่านการรับรู้ผ่านการสื่อสารหลายมิติจึงมีการรับรู้ของผู้คนมาจนถึงปัจจุบัน 2. ฤๅษีเป็นนักบวชที่ถือศีลมีข้อวัตรปฏิบัติข้อห้ามตามวิชาอาคมที่เรียนมาส่วนหนึ่งพระภิกษุบวชฤๅษีควบคู่กันบทบาทในสังคม 1. เป็นผู้รักษาอาการป่วยทั้งทางกายและจิต 2. เป็นที่พึ่งทางใจของผู้คนด้วยเวทมนต์ และ 3. เป็นนักพัฒนาสังคมโดยเสียสละทุนเพื่อสาธารณะประโยชน์ โดยสรุปฤๅษีมีบทบาทที่คุณค่าต่อประชาชนงานวิจัยมีข้อที่ จะไปพิจารณาความถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ฤๅษีอีสาน, บทบาทฤๅษี, การปรับตัว, สังคมอีสานสมัยใหม่

Abstract

This research aims to 1. study the history of the development of Isan hermits, and 2. analysis the role of hermits towards Isan society and culture. The study area of Mahasarakham province collected data from documents and the research area. The data was synthesized according to the objectives. The research results were presented in a descriptive and analytical form. The results of the study are as follows: 1. They are in Brahmanism - Hinduism. Hermits originated in Brahmanism - Hinduism and coexisted with Buddhism when it emerged and spread and spread together. They are mixed with local beliefs. Hermits are in the position of magicians through perception through multidimensional communication. Therefore, people have been recognize of them until the present. 2. Hermits are Hindu priest who observe precepts and have practices and prohibitions according to the magical knowledge they have studied. Some Hindu priests ordain as hermits. Their roles in society are 1. They are healers of both physical and mental illnesses. 2. They are people's spiritual refuge with magic. 3. They are social developers who sacrifice their funds for public benefit. In conclusion,

hermits have valuable roles for the people. The research has points to consider for accuracy according to Buddhist principles.

Keywords: Isan Hermit, Hermit Role, Adaptation, Modern Isan Society

บทนำ

ปรากฏการณ์ฤๅษีมีมาตั้งแต่ยุคคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์พระไตรปิฎก จนฤๅษีได้เข้ามาในประเทศไทย และเข้ามาในสังคมอีสาน หลักฐานที่แสดงถึงปรากฏการณ์ฤๅษีในสังคมไทยเห็นได้ผ่านตำนานมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยอยุธยา ผ่านวรรณคดีอินเดียโบราณหรือวรรณคดีการตะ วรรณคดีไทย นิทานชาดก และนิทานพื้นบ้านของไทย

โดยเรื่องฤๅษีมีต้นกำเนิดในอินเดียสมัยก่อนพุทธกาล เห็นได้ชัดเจนในคัมภีร์พระเวท ที่ได้กล่าวถึงฤๅษีทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยปรากฏตนในฐานะเป็นผู้บำเพ็ญตบะแก่กล้าและสามารถได้ยินได้ฟังความจริงหรือมนตร์จากเทพเจ้าทั้งหลายได้ จากนั้นนำมาสั่งสอนลูกศิษย์และแต่งเป็นบทกวีในรูปโคลงคาถาเอาไว้ ต่อมาจึงถูกนำมาบันทึกเป็นคัมภีร์พระเวทขึ้นไว้ จนทำให้เกิดศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูที่ถือว่าเป็นศาสนาในที่สุด ผู้คนในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ต่างนับถือคัมภีร์พระเวทกันว่า มีที่มาจากพระเจ้าผ่านการได้ยินมา และมีพวกฤๅษีเป็นผู้สืบทอดมาอย่างลูกศิษย์จากรุ่นสู่รุ่น ฤๅษีแปลว่าผู้เห็นความจริงหรือมนตร์ คือเป็นความจริงที่ปรากฏแก่ฤๅษีโบราณรุ่นแรก ๆ เมื่อ 3,500 - 4,000 ปีแล้ว (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2522) พระเวทที่ฤๅษีรุ่นแรกได้ยินได้ฟังมาจากพระเจ้าเช่นนี้ ได้ถูกแบ่งออกเป็น 4 คัมภีร์ คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท โดยฤคเวทถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุด มีอายุประมาณ 1,500 ปีก่อนคริสตกาล ขณะที่อถรรพเวทจัดเป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นภายหลังกว่าคัมภีร์พระเวทอื่น ๆ คือมีอายุประมาณ 500 - 800 ปีก่อนคริสตกาลเท่านั้น (วิมลศิริ ร่วมสุข, 2522)

คัมภีร์พระเวททั้ง 4 ถือเป็นรากฐานสำคัญแห่งระบบความเชื่อพราหมณ์ - ฮินดู และเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพระวจนะของเทพเจ้าที่สอนสั่งและถ่ายทอดมาโดยการเปิดเผย (วิวรณ์) ทั้งแก่พวกฤๅษีผู้ชาย เช่น ฤๅษีอัสตยะ ฤๅษีวิศวามิตร และพวกฤๅษีผู้หญิง (ฤๅษิกา) เช่น ฤๅษีกาวิศวารา ฤๅษีกาอปรา ฤๅษิกาโลปามุทรา (อภิญวัฒน์ โพธิ์सान, 2560) ฤๅษีหรือฤๅษิกาเหล่านี้ มีความหมายว่าเป็นผู้ถือเวทหรือถือบวชพวกหนึ่ง โดยการสละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตเพื่อแสวงหาความสงบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ดังนั้น ฤๅษีในทางศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู จะเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระเวท ที่ชาวฮินดูปัจจุบันเชื่อว่า เป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์แบบศรัทธา คือเกิดจากการเปิดเผยด้วยคำอมตะของสิ่งสูงสุดสุดจิตของฤๅษี ผู้ที่มีความสามารถหยั่งรู้ความจริงหรือมนตร์โดยตรง ไม่ใช่เกิดจากการที่มนุษย์จดจำคำสอนของมนุษย์สืบทอดกันมา ดังนั้น จึงถือกันว่า ฤๅษีในยุคพระเวทเป็นผู้หยั่งรู้ความจริงหรือมนตร์และเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนา

ฤๅษีและความเชื่อฤๅษีมีไม่ได้อยู่เฉพาะในอินเดียโบราณ ยังมีปรากฏตัวตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย โดยเฉพาะในช่วงที่ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูและพระพุทธศาสนาแผ่เข้าสู่สุวรรณภูมิ จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เกิดเรื่องราวต่าง ๆ ของฤๅษีปรากฏเป็นตำนานเรื่องเล่าต่าง ๆ ในฐานะเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และที่ปรึกษาด้านการสร้างอาณาจักรหรือนครที่สำคัญหลายแห่ง โดยเฉพาะพงศาวดารสมัยโบราณ หรือจดหมายเหตุเก่า ๆ จะกล่าวถึงตำนานไว้ว่า วาสุเทพฤๅษีกับสุกทันตฤๅษีได้เป็นผู้สร้างเมืองทวารวดี ในตำนานลานเงิน - ลานทองที่บรรจุไว้พร้อมกับพระพิมพ์โบราณ จะมีความเชื่อว่า ฤๅษีได้เข้ามาในประเทศไทยที่เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองพิชัยสงคราม เมืองพิจิตร เมืองสุพรรณ โดยมีฤๅษี 11 ตน มีฤๅษีผู้เป็นใหญ่ 3 ตน คือ ฤๅษีพิลาไลย ฤๅษีตาไฟ และ ฤๅษีตาวิ ถูกอันเชิญให้เป็นองค์ประธานในการทำการปลุกเสกพระเครื่อง ประดิษฐานเงินทองด้วยฤทธิ์เดชไว้ให้แก่พระยาศรีธรรมไตรราช (มนัส โอภาส, 2533) และในคำไหว้ครูหรือพิธีบวงสรวงอันศักดิ์สิทธิ์ ก็จะมีการพูดถึงฤๅษีโดยหมอปราหมณ์ผู้ทำพิธีกรรม โดยจะมีการอัญเชิญฤๅษีต่าง ๆ มาร่วม เป็นเกียรติและเป็นพยานรู้เห็นในการทำพิธีกรรมแต่ละครั้ง ฤๅษีที่คนไทยรู้จักมากที่สุด ก็คือ ฤๅษีนารอด พระฤๅษีตาวิ และพระฤๅษีตาไฟ ซึ่งมีมาตั้งแต่โบราณกาล

ในวรรณคดีไทย ฤๅษีมีความสำคัญอย่างมากมาตั้งแต่สมัยโบราณ และได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีของอินเดียโบราณหรือวรรณคดีการตะ ฤๅษีในวรรณคดีไทยจะมีอยู่ 2 ประเภท คือ ฤๅษีในวรรณคดีสันสกฤตของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และฤๅษีในวรรณคดีบาลีของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีวรรณคดีชิ้นเอกของโลก 2 เรื่องที่เกิดใน

ยุคมหากาพย์ คือ รามายณะ โดยมีฤๅษีวาลมิกิเป็นผู้แต่ง และมหาภารตะ โดยมีฤๅษีเวียสเป็นผู้แต่ง (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2522) ความเชื่อเรื่องฤๅษีที่ปรากฏในตำนานหรือภูมิลักษณ์ พิธีไหว้ครูหรือพิธีบวงสรวง ตำนานลานเงินลานทอง วรรณคดีไทย นิทานชาดก และนิทานพื้นบ้านของไทย จะปรากฏเป็นตำนานเรื่องเล่าในวรรณคดีสันสกฤตของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และวรรณคดีบาลีของพระพุทธศาสนา ฤๅษีถูกเชื่อว่าเป็นผู้มีอยู่จริง แม้ว่าจะพิสูจน์ไม่ได้ แต่กระนั้นก็มีผู้นับถือฤๅษี และมีความเชื่อในลัทธิฤๅษี จนมีปรากฏการณ์ฤๅษีให้เห็นอัตลักษณ์มาจนถึงปัจจุบัน

อิสานเป็นสังคมที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นวิถีอิสานใหม่มาตั้งแต่ปี 2530 เนื่องจากมีแรงผลักดันให้สร้างอัตลักษณ์ใหม่ ๆ เพื่อความก้าวหน้าทันสมัยหรือไม่ล่าหลัง มีการตื่นตัวทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และมีจินตนาการใหม่ ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิต การมีทักษะความสามารถต่อความต้องการของโลกาภิวัตน์ การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมใหม่ ๆ โดยมีจิตสำนึกของแรงปรารถนาในการยกระดับคุณภาพชีวิต และผลิตสร้าง อัตลักษณ์ทางสังคมของตนเอง ที่มีรากฐานมาจากความรู้และโลกทัศน์ ที่ถูกหล่อหลอมด้วยการศึกษา (ธนพฤษช์ ชามะรัตน์ และคณะ, 2554) อีกทั้งผู้คนในสังคมอิสานก็ยังมีใจใฝ่ฝันและแรงบันดาลใจ ที่มีพื้นฐานจากแรงผลักดัน ให้คนอิสานได้ยกระดับความเป็นอยู่และฐานะเป็นผู้มีความทันสมัย และภาคภูมิใจกับอัตลักษณ์ที่ทันสมัย จึงมี การปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมในความเป็นอิสานใหม่ คือ เป็นนักต่อสู้ชีวิตที่มีจินตนาการใหม่ ๆ มีการศึกษา และมีการเปิดรับแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับผู้คนที่หลากหลาย ซึ่งอัตลักษณ์ของความเป็นอิสานในบริบทอิสานใหม่เช่นนี้ ก็มีการเชื่อมต่อกับนานาชาติทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย (พัฒนา กิตติอาษา, 2557)

เมื่อฤๅษีได้เข้ามาในบริบทสังคมอิสาน ก็ได้มีการผสมผสานความเชื่อของพราหมณ์ - ฮินดู และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ฤๅษีจากอดีตนั้นจะอยู่ตามป่า ตามเขา และตามถ้ำ เมื่อเข้าสู่สังคมอิสาน ก็ได้ปรากฏตัวตนว่าเป็นผู้เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ฤๅษีในบริบทสังคมอิสานสมัยใหม่ ที่ซึ่งมีการปรับตัวและมีการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ของตนเพื่อให้เข้ากับสังคมอิสานสมัยใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บทความวิจัยนี้ต้องการจะศึกษาการปรับตัวและการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ของฤๅษีในบริบทสังคมอิสานสมัยใหม่ โดยเชื่อว่าจะเอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับตัวและการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ของฤๅษีในบริบทสังคมอิสานสมัยใหม่ได้

วัตถุประสงค์วิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการฤๅษีอิสาน
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทฤๅษีที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอิสาน

การทบทวนวรรณกรรม

ฤๅษีมีมาอย่างยาวนานน่าจะเริ่มมีตั้งแต่ก่อนพุทธกาล (พระธรรมกิตติวงศ์, 2550) คำว่า “ฤๅษี” หรือ “ฤๅษี” ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “อิสิ” ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า “อิส” แปลว่า แสวงหา บรรารณา หรือไปถึง ในทางพุทธคัมภีร์ถูกนำมาใช้เพื่อเรียกบุคคลผู้แสวงหาคุณความดี มีศีลเป็นต้น บ้างก็เขียนชื่อเรียกบุคคลผู้บรรารณาความหลุดพ้น บ้างก็หมายถึงบุคคลผู้ไปถึงสุดดี มีภพชาติที่ดี เป็นต้น (สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, 2558) การกำเนิดพระฤๅษี พระฤๅษีในศาสนาพราหมณ์กับพระฤๅษีในศาสนาพุทธ การแบ่งชั้นตามลำดับภพของพระฤๅษี : พระฤๅษีชั้นพรหม พระฤๅษีชั้นเทพ พระฤๅษีชั้นดิน การจำแนกประเภทขององค์พระฤๅษี พระฤๅษีจีนและการแยกประเภทของพระฤๅษีด้วยรูปลักษณ์และวัตรปฏิบัติ พระฤๅษีในพระพุทธศาสนา ความแตกต่างของเศียรครูกับหัวโขน ขั้นตอนและกรรมวิธีการสร้างพระฤๅษีแบบโบราณ พิธีไหว้ครูและการครอบเศียร การบูชาพระฤๅษีทั่วไปแบบถูกต้องคาถาบูชาและการสวดขอพร มีมาตั้งแต่ยุค พระเวทไปจนถึงยุคก่อนเริ่มต้นคริสตกาล โดยศึกษาคำนี้ผ่านชื่อสำคัญซึ่งใช้เรียกฤๅษีที่ปรากฏทั้งในหลักฐานของฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพุทธ รวมทั้งผ่านการวิเคราะห์ธรรมชาติของ “ความเป็นนักบวช” (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2562) ที่เข้าใจกันเวลานั้น ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีความหมายใดที่ถูกริบายไว้ในสายพราหมณ์ตั้งแต่ยุคพระเวทแสดงถึงฤๅษีในฐานะ ของนักบวชแบบถอดถอน ความเป็นนักบวชของฤๅษีถูกกำหนดจากคุณสมบัติภายในของฤๅษีบางท่าน ไม่ได้ถูกกำหนด จากวิถีชีวิตของฤๅษีทั่วไป คำอันเหมาะสมที่สามารถนำมาใช้เรียกฤๅษีแบบพราหมณ์ในทางพุทธ คือ คำว่า

“ดาบส” ไม่ใช่ “มุณี” ส่วนคำว่า “มุณี” และ “บรรพชิต” อนุโลมใช้เพื่อเรียกครูฤๅษีบางคน que เข้าสู่กระแสนิพพานแล้ว หรือมีวิถี ชีวิตแบบถดถอยเช่นสมณะเท่านั้น

ความเชื่อเรื่องฤๅษีในสังคมไทยมีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรูปแบบของวรรณกรรมเรื่อง รามเกียรติ์และสถาปัตยกรรมที่อยู่ตามวัดวาอาราม ทั้งนี้ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับฤๅษีได้ แพร่กระจายเข้าสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของสังคมไทยในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อปฤๅษีบรมครูที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 จนถึง (ชินวร ฟาดิษฐ, 2561) ปัจจุบัน โดยเรื่องของความเชื่อปฤๅษีบรมครูนั้น เจ้าสำนักได้สร้างสัญลักษณ์เกี่ยวกับปฤๅษีบรมครูโดยแบ่ง ออกเป็น 1.ตัวแบบของความจริง คือความคิดความเชื่อเกี่ยวกับฤๅษีบรมครูซึ่งเป็น “ครูฤๅษี” ที่อยู่ในป่าทาง ภาคใต้ของประเทศ ไทยรวมถึงความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ 2.ตัวแบบสำหรับความจริง คือรูปเคารพปฤๅษีบรมครู ทั้งตัวแบบของความจริงและตัว แบบสำหรับความจริงทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยบทบาทใหม่ของฤๅษีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน

วิธีการดำเนินการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย 1. เจ้าสำนักฤๅษี 5 สำนัก 2. พระสงฆ์ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาฤๅษี จำนวน 5 รูป 3. ประชาชนชาวบ้าน/ผู้อาวุโส จำนวน 5 คน 4. นักวิชาการ/คณาจารย์ จำนวน 3 คน 5. ลูกศิษย์ของ สำนักฤๅษีในแต่ละสำนักสำนักละ 2 คน จำนวน 10 คน 6. ประชาชนที่มีความเชื่อในตัวฤๅษี จำนวน 5 คน และ 7. ประชาชนที่ไม่มีความเชื่อในตัวฤๅษี จำนวน 5 คน

เครื่องมือการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

งานวิจัยนี้ใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบสำรวจ และแบบสังเกต โดยดำเนินการศึกษาเอกสาร และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในสร้างเครื่องมือวิจัย การศึกษา และการวิเคราะห์ผล หากคุณภาพของเครื่องมือวิจัยโดยหาความเที่ยงตรง IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยได้ค่าตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไปถือว่าใช้ได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการสำรวจพื้นที่วิจัยและวิธีการดำเนินงาน โดยการเลือกสำนักฤๅษีที่มีประวัติยาวนานเป็นที่รู้จัก และกลุ่มคนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือประกอบด้วย 1. สํารวจเจ้าสำนักฤๅษี 5 สำนักในจังหวัดมหาสารคาม คือ 1) สำนักปฏิบัติธรรมพุทธชัยนติ บ้านโนนทอง ตำบลดอนหวาน อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม 2) สำนักอาศรม ปฤๅษีทองคำ (ฤๅษีอาจารย์ทอง) บ้านดู่ ตำบลเขวาสี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 3) สำนักฤๅษีอาจารย์ไก่อ่ (เจ้าน้อย

มหามนต์) บ้านแสนสุข ตำบลนาสีนวน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 4) สำนักฤๅษีคัมภีร์ อาศรมพระมหามุนี
ครูธรรม 9 โภกวิ ตำบลเชียงยืน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม และ 5) สำนักฤๅษีพระอาจารย์เรืองศักดิ์ (พระครู
ปัญญาสุทธาภรณ์) วัดเครือวัลย์สุทธาวาส หมู่ที่ 6 ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2) วางแผนการทำงาน
เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม และ 3) จัดระบบข้อมูลและรวบรวมงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดขอบเขตด้านเวลาใน
การลงพื้นที่เพื่อการเก็บข้อมูล เป็นเวลา 15 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2566

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นวิจัยที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ การสังเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่ได้
จากการสัมภาษณ์ ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล ที่มีความสัมพันธ์กันเชื่อมโยงกันกับกรอบแนวคิดและทฤษฎี อธิบาย
ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งให้ตรงตามประเด็นวิจัย จากการสรุปผลการศึกษาวิจัยและ
วิเคราะห์เรียบเรียงเอกสารตามประเด็นที่กำหนดตามวัตถุประสงค์การวิจัย และการนำเสนอข้อมูลการวิจัยแบบ
พรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง “ฤๅษีอีสาน : ปรากฏการณ์ใหม่บทบาทที่ต่อสังคมวัฒนธรรม” มีผลการวิจัยปรากฏ ดังนี้

1. ผลการศึกษาประวัติและพัฒนาการฤๅษีอีสาน

ฤๅษีหรือดาบสมิมาก่อนพุทธกาลคำว่า “อิสิ” คือ “อิส” ด้วย ก็บ่งนัยถึงความหมายทางธรรมหรือความ
ปรารถนาทางโลกหรือทางธรรมก็ได้เช่นกัน ความหมายของคำว่า “ดาบส” แสดงสถานภาพของฤๅษีตามคติพราหมณ์ -
ฮินดูได้เหมาะสมกว่าความหมายของคำว่า “มุนี” แสดงสถานภาพของคนที่เข้าสู่กระแสนิพพานเป็นอริยบุคคล “มุนี”
ในแบบพระพุทธศาสนาจึงไม่แสดงถึงวิถีชีวิตของฤๅษี ในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ สถานภาพแบบฤๅษีผู้มีความ
สูงและถือพรตบำเพ็ญตบะ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูเทพเจ้าสูง ตรีมูรติ พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหมมีสถานะเป็น
มหาฤๅษีและศาสนิกชนหน้าที่สูงของชีวิตของผู้ศรัทธาคือการออกบวช พุทธศาสนาและพราหมณ์ฮินดูได้แพร่ขยายเข้า
มาเมื่อหลายในดินแดนประเทศไทย นักบวชทั้งสองศาสนาได้มีประชาชนนับถือผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปรากฏรูปสลักฤๅษีอย่างชัดเจนตามปราสาทหินสมัยขอมหลายหลังหลายสมัย จารึกปราสาท
พระขรรค์สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ระบุถึงพระองค์ทรงให้สร้างอโรคยศาลตามเส้นทางที่เชื่อมต่อกับพระนครที่มีศูนย์กลาง
ที่กัมพูชาในปัจจุบัน สถานที่ดังกล่าวสร้างสำหรับประชาชนเพื่อรักษาโรคทางกายและจิตใจจารึกระบุว่ามีฤๅษีเป็นผู้ดูแล
สมัยวัฒนธรรมลาวที่ทราบโดยทั่วไปว่าชาวอีสานถ่ายเรื่องราวของฤๅษีผ่านวรรณกรรมจินตนาเนื้อหาสู่การวาดภาพ
จิตรกรรมบนผนังอุโบสถและผ้าผะเหวด(พระเวสสันดรชาดก) มาถึงสมัยที่มีโทรทัศน์การสร้างภาพยนตร์ละครจักร ๆ
วงศ์ ๆ ตัวละครที่มีฤๅษีเป็นผู้มีบทบาทเหตุดังกล่าวจึงให้ประชาชนในจิตสำนึก ความเชื่อยังผูกพันกับเวทมนต์เครื่องราง
ของขลังผู้ที่เรียนเวทมนต์เล่าสืบต่อว่าวิชาอาคมสืบทอดมาจากฤๅษีรูปเคารพสร้างรูปหล่อ ภาพเขียนในแผ่นยันต์
สมัยที่นักบวชเหล่านี้เริ่มมีตัวตนเกิดขึ้นช่วงที่ความเชื่อจตุคามรามเทพระบาดทั่วประเทศมีหลายบุคคลนุ่งผ้าลายเสือเข้า
พิธีปลุกเสกวัตถุมงคลรูปแบบการดำรงตนส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง ชีวิตที่ไม่มีเสถียรภาพของประชาชนขาด
ความมั่นคง ความรัก ความทุกข์ ความกลัว ความอยากสมหวังจึงหาที่พึ่งทางใจ ปรากฏการณ์ใหม่จึงการตั้งสำนัก ที่พบ
ได้ทั่วไปในภูมิภาคนี้

ปรากฏการณ์ครั้งใหญ่ในพื้นที่วิจัยคือวันนี้ 18 สิงหาคม พ.ศ.2562 ที่ลานหน้าที่ว่าการอำเภอเมือง
มหาสารคาม ผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคามเป็นประธานเปิดงาน “พุทธศาสตร์ มุนีศิลป์ ภูมิปัญญาพื้นถิ่นตักสิลา
2019” เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อแต่ละท้องถิ่นให้เกิดขึ้นใน
รูปแบบวิชาการ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จากการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมในงาน
การรวมตัวของฤๅษีจากทั่วทุกภาคของประเทศไทยและจากต่างประเทศมาถึงปัจจุบันชาวอีสานบางส่วนให้ความเคารพ
นับถึงเช่นเดิม

2. ผลการวิเคราะห์บทบาทฤๅษีที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน

สำนักฤๅษีในสังคมอีสานปัจจุบัน ตั้งอยู่ใน “อีสานสมัยใหม่” โดยเฉพาะจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีความ
เจริญและความเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากอดีต ฤๅษีมีภาพปรากฏให้เห็นหลังการเรียนเป็นฤๅษีมาแล้วว่า ท่านแสดง

บทบาทเป็น “หมอพื้นบ้าน” ผู้ที่คอยช่วยเหลือผู้คนที่เดินทางมาให้ทำการรักษาหรือปรึกษาปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคม โดยท่านใช้วิธีการรักษาแบบธรรมชาติ ไสยศาสตร์ และพุทธศาสตร์ร่วมกัน เพื่อบำบัดทุกข์และภัยพิบัติ ตั้งศุขฤทัย (2543 : 52 - 56) ได้กล่าวว่า การเจ็บป่วยที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มหมอผี เป็นหมอที่ทำหน้าที่ไขข้อข้องใจให้แก่ชาวบ้าน โดยการทำนายทายทักหา เช่น คนทรง หมอตำรา 2) กลุ่มหมอสูตรหรือหมอสะเดาะเคราะห์ เป็นหมอที่ทำหน้าที่แก้ไข้ปัญหาให้กับชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความสบายใจหรือมีความมั่นใจผ่านการทำพิธีกรรมให้ เช่น เฒ่าจ๋า (กะจ๋า) หมอสู่วัฒนหรือหมอสูตร หมอสะเดาะเคราะห์ และ 3) กลุ่มหมอธรรมและหมอผีฟ้า ซึ่งหมอกลุ่มนี้จะให้คำตอบเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วยด้วยการนั่งทางในและให้การรักษาล้างจากรัฐสาเหตุของการเจ็บป่วยแล้ว นอกจากนี้ยังมีความเจ็บป่วยที่เกิดจากสาเหตุธรรมชาติ จึงมีหมอสมุนไพร หมอยา หมอไม้ หมอฝนยา หมอตำยา หมอตำแย หมอเป่า หมอกระดุก และหมอนวด เป็นผู้ทำการรักษาให้ ซึ่งหมอเหล่านี้ล้วนเรียกว่า “หมอพื้นบ้าน” ทั้งสิ้น

ในช่วงที่ดำเนินการลงสนามเพื่อไปสัมภาษณ์ท่านผู้รู้ พบว่าฤๅษีในสังคมอีสานส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นหมอธรรม ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528 : 45) ได้กล่าวถึง “หมอธรรม” ไว้ว่า หมอธรรมนับเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะชัดเจนเป็นรูปธรรม การเกิดขึ้นของหมอธรรมมีจุดเริ่มต้นจากมูลเหตุแห่งชีวิตที่ว่าด้วยอาการเจ็บป่วยและการรักษาโรค โดยจะพบว่า ความเชื่อที่สำคัญของคนในพื้นที่อีสาน ที่มีการติดต่อกันในขณะนั้น ได้มีการรับและแลกเปลี่ยนความเชื่อที่ว่า โรคภัยไข้เจ็บนั้น ๆ เกิดจากการที่ร่างกายได้รับเชื้อโรค และยิ่งเชื่ออีกว่า เกิดจากการกระทำของผีด้วย ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเชื้อโรคสามารถเยียวยาให้หายได้ด้วยการรักษาโดยใช้ยา แต่ด้วยความเจ็บป่วยที่เกิดจากผี จะต้องได้รับการรักษาจากผีฟ้าหรืออำนาจอย่างอื่น ที่มีชื่อเสียงเท่านั้น กระนั้นเมื่อถึงคราวชีวิตที่จะสิ้นแล้ว ก็ไม่สามารถมีใครที่จะสามารถเหนี่ยวรั้งเอาไว้ได้ คนป่วยที่ได้รับการรักษาจากวิธีการสมัยใหม่ หรือจากยาตามวิธีการของแพทย์สมัยใหม่ไม่ได้ผลแล้ว คนไข้หรือญาติพี่น้องของคนไข้ก็จนปัญญา จึงจำต้องหันหน้าพึ่งทางอื่นในวิถีท้องถิ่น โดยเฉพาะหมอพื้นบ้านที่เชื่อกันว่า ท่านมีขบวนการและวิธีการรักษาตามคติความเชื่อ วัฒนธรรมของท้องถิ่นอีสานมองว่า “หมอ” หมายถึงผู้มีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในเรื่องเฉพาะ ส่วน “ธรรม” หมายถึงเวทมนต์คาถาประเภทหนึ่งที่ใช้สำหรับป้องกันและขับไล่ภูตผีปีศาจ ดังนั้น หมอธรรมที่เป็นหมอพื้นบ้าน จึงหมายถึงผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคและความเจ็บป่วยโดยใช้เวทมนต์คาถาและสมุนไพร

สังคมอีสานในปัจจุบันมีระบบความเชื่อเรื่องหมอธรรม ซึ่งกระจายอยู่ทั่วภาคอีสาน โดยหมอธรรมจะเป็นผู้ที่เรียนรู้วิชาคาถาอาคมและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพนับถือและใช้ภูมิความรู้ที่มีในการขจัดปัดเป่าผีร้ายไปได้ ดังนั้น เมื่อเกิดการเจ็บป่วยอันมีสาเหตุมาจากการถูกผีร้ายกระทำทำให้ผู้เจ็บป่วย เช่น ผีปอบ ผีโพง เป็นต้น ชาวบ้านจึงมักพาคนป่วยมาให้ หมอธรรมผูกผ้าฝ้ายและรดน้ำมันดีให้ พร้อม ๆ ไปกับการรักษาด้วยสมุนไพร การปฏิบัติตนของหมอธรรมในฐานะเป็นพระสงฆ์เป็นฤๅษีและจะต้องมีการปฏิบัติแบบงดเว้นหรือไม่ทำตามข้อห้าม ซึ่งเรียกว่า “คะลำ” และยังร่วมไปถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติและสิ่งที่ควรกระทำถือว่าเป็นการสืบทอดต่อกันมายาวนานด้วย เจ้าสำนักต้องยึดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาตามคติท้องถิ่น ในฐานะผู้ให้การพึ่งพาและช่วยเหลือผู้คนในยามที่ชาวอีสานประสบปัญหาด้านความเจ็บป่วย ซึ่งเป็นไปสอดคล้องกับสภาพสังคมท้องถิ่นอีสานที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกัน พิธีกรรมสำคัญที่ถือว่าเป็นสาระของการเรียนหมอธรรม ก็คือ การให้ความช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยด้วยสมุนไพร น้ำมันดี น้ำมัน และคาถาอาคม หรือใช้ผสมกัน ถ้าชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย มาขอให้ผูกข้อต่อแขนให้ มาให้รดน้ำมันดี มีผีเข้าหรือเป่าโปงผีสิง มาขอให้ไล่ผี ขับไล่ปอบ ท่านก็ทำพิธีกรรมให้แก่ชาวบ้าน ฤๅษีทั้งหลายมีวิชาที่เรียนมามีบทบาทดังนี้

1. บทบาทการเป็นหมอพื้นบ้านในการรักษามีวิธีการที่หลากหลาย การเป่า การฝนยา วิชาอาคม การอาบน้ำมันดี อาบน้ำยา และอาบแก้โรคแก้ภัย การแก้เลือดแก้ลม ก็เป็นวิชาที่หมอธรรมเรียนมาและเป็นหมอทำการรักษาให้ผู้ป่วย ตัวอย่างก็เช่น การถูกงูกัด ก็ใช้วิธีเป่า การถูกงูเห่าหรืองูพิษกัด ก็เป่าเช่นกัน โดยไม่ใช้ยาและใช้น้ำมันดี แม้ในการเป็นหมอน้ำมัน หมอธรรมก็ทำการรักษา เช่น เป็นชาเป็นมานหย่อน ก็มียาฝนรักษา มีอาการเจ็บท้องหมากัด ผู้เจ็บป่วยก็มาให้หมอธรรมรักษาให้

2. บทบาทการรักษาคนป่วยไข้ให้กับผู้คน หมอธรรมก็เป็นร่างทรง โดยใช้วิธีเข้าทรงพ่อแก่ตามทรงตามร่างตามที่ถือธรรม ซึ่งธรรมพ่อฤๅษีให้กล่าวว่า “พ่อฤๅษีเฒ่า ย้อนครุาเกล้ากระหม่อมเดื่อ พ่อเดื่อ ให้มาคุ้มมา

ห่อหุ้มค้ายัน อย่าห่วย ลูกเขาเจ็บป่วยไข้มาได้อาศัย” ก็ให้กล่าวบอกท่าน แต่ไม่มีหนังสือ ให้เรียน ใช้วิธีจดจำเอาจาก ครูบาอาจารย์ ซึ่งก็ได้มาจากคำของฤษีที่เป็นผู้บอกกล่าวให้ทำตาม หากแต่เมื่อได้แปลจากใบลานแล้ว มาอ่านดู ก็เป็น คำเหมือนกับหมอลำทรงเช่นกัน คือเป็นข้อความเดียวกันอย่างธรรมในธรรมพระไตรธรรม 9 โภฏี เป็นต้น ก็

3. บทบาทการดำรงตนให้มีความน่าเชื่อถือ การบทธวมคังคองธรรม ไหว้พระ และแสดงความคารวะ ซึ่งคล้ายกับพระสงฆ์สวดมนต์ ผู้เป็นหมอธรรมก็ต้องเรียนรู้ โดยเริ่มต้นด้วยกล่าวว่า “นะโม ตัสสะ พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ” จากนั้นนำขันดอกไม้ยกขึ้น พร้อมกับกล่าวว่า “ผู้ข้าเก็บดอกไม้สีกาขอสมมาพ้อแม่...” ซึ่งจะเป็นคำพูด มากกว่าอ่าน และกล่าวถึงเทวดาเพื่อแต่งแก้ เสียดเคราะห์ เหมือนกันกับสมัยโบราณ การเรียนธรรมก็เรียนไปตั้งแต่ “ชะล่อชะแล้” และเรียนจากคองธรรมเล็ก ๆ ซึ่งมีหลายคองธรรมโดยเป็นพวกมนต์ เป้าคางทุม เป้าวัต (จูสวัต) เป้าถ้ำ เป้าผี เป้าเพชร เป้าทอง เป็นต้น

4. บทบาทด้านการเป็นขวัญและกำลังใจการอาบน้ำว่านเพื่อเป็นการอยู่ยงคงกะพัน แคล้วคลาด และรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โรคต่าง ๆ และภูตผีปีศาจ หมอธรรมก็ได้เรียนรู้มา โดยมีว่านและเวทมนต์คาถาเป็นเครื่อง รักษา ยา ก็เป็นจำพวกไม้ว่านและพวกหัวว่าน ถ้าทำให้ผู้ป่วยอาบแล้ว ผู้หายป่วยก็จะต้องมีชื่อชะล่อ เป็นชื่อห้าม คือไม่ให้ทานลาบเลือด ไม่เป็นชู้กับภรรยาชาวบ้าน และถือศีลมังสาหรือเนื้อสัตว์ 30 อย่าง ความเชื่อในเรื่องอาบน้ำ ว่านนี้ก็จะมีหัวปลี และน้ำหมอก ซึ่งฤษีอาจารย์ก็ได้เรียนมากับครูบาอาจารย์ โดยการอาบน้ำว่านแบบนี้เป็นเรื่องที่มี มาตั้งแต่สมัยที่มีคอมมิวนิสต์ ถูกทางการไล่จนมาถึงสำนักฤษี จนได้เรียนรู้และปฏิบัติต่อจากครูบาอาจารย์มาจนถึง ปัจจุบัน

5. บทบาทด้านการใช้คาถาขับไล่สิ่งชั่วร้ายเมื่อมีผีปอบเข้าผู้คนในชุมชน สังคมอีสานแม้ก้าวสู่ความ ทันสมัยแต่ความเชื่อมีการเปลี่ยนไปบ้าน ความเชื่อเรื่องผียงเล่าสืบต่อกันมาเมื่อประชาชนสิ่งชั่วเข้าสิงจึงใช้ความรู้เรื่อง ไสยศาสตร์ช่วยแก้ปัญหา

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติพัฒนาการ ฤษีอีสาน ฤษีมีมาก่อนพุทธกาลคำว่า”อิสิ” คือ “อิส” ด้วย ซึ่งเป็นผู้ที่ปฏิบัติได้ ทั้งทางโลกและทางธรรม การมีมาของฤษีเริ่มมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธศาสนา มีบทบาททางความเชื่อ โดยการใช้ไสยศาสตร์ ร่วมกันกับพุทธ ในการรักษาสิ่งที่เกิดขึ้นเหนือธรรมชาติ ให้กับกลุ่มคนที่หาทางออกไม่ได้ ฤษีเข้ามายังดินอีสาน มายาวนานปรากฏหลักฐาน ตามภาพสลักที่ตามตัวปราสาทของวัฒนธรรมขอมที่เข้ามายังดินแดนอีสาน แสดงให้เห็นว่า เริ่มตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ได้มีการเริ่มเข้ามาของฤษีในดินแดนแถบนี้แล้ว เมื่อฤษีได้เข้ามาในดินแดนอีสาน ได้มีการผสมผสานความเชื่อของพราหมณ์ - ฮินดู ความเชื่อท้องถิ่น และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จากในอดีตที่ ฤษีนั้นจะอยู่ตามป่า ตามเขา และตามถ้ำ เมื่อเข้าสู่สังคมอีสาน ก็ได้ปรากฏตัวตนว่าเป็นผู้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริบทของ ชุมชนร่วมกับกลุ่มคนในบริเวณแถบนี้ด้วย

2. บทบาทของฤษีที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน ฤษีค่อนข้างมีบทบาทในสังคมวัฒนธรรมอีสาน และเป็น ผู้ที่เรียนรู้วิชาคาถาอาคมและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม จึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านในแถบอีสานให้การเคารพนับ ถือฤษีมีการใช้ภูมิความรู้ที่มีและได้เรียนมาในการขจัดปัดเป่าผีร้าย สิ่งชั่วร้ายที่เข้ามาในกลุ่มคนที่มีความเชื่อถือไปได้ ดังนั้น เมื่อเกิดการเจ็บป่วยอันมีสาเหตุมาจากการถูกผีร้าย หรือสิ่งเหนือธรรมชาติทมากระทำให้เกิดการเจ็บป่วยต่าง ๆ เช่น เจ็บป่วยไข้ และผีเข้าหรือเป่าโปงผีสิง ก็จะทำให้ความช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยด้วยสมุนไพร น้ำมัน น้ำมนต์ น้ำมัน และ คาถาอาคม หรือใช้ผสมกัน และการทำพิธีกรรมที่เรียนมาในการขับไล่ภูตผี สำหรับบทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน มีอยู่ 5 บทบาท ได้แก่ 1) บทบาทการเป็นหมอพื้นบ้านในการรักษา 2) บทบาทการรักษาคนป่วยไข้ให้กับผู้คน 3) บทบาทการดำรงตนให้มีความน่าเชื่อถือ 4) บทบาทด้านการเป็นขวัญและกำลังใจการอาบน้ำว่าน 5) บทบาทด้าน การใช้คาถาขับไล่สิ่งชั่วร้าย บทบาทเหล่านี้ของฤษี ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือกลุ่มคนในภาคอีสานที่มีมาให้เห็นจนถึง ปัจจุบัน

2. การอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยในเรื่อง “การปรับตัวและการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ของฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่” ได้ค้นพบประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

ประเด็นของการปรับตัวของฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ พบว่า เจ้าสำนักฤๅษี 5 สำนักในจังหวัดมหาสารคาม มีการปรับตัว 4 ลักษณะในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ ดังนี้

1. การยอมรับ เป็นการปรับตัวแบบยอมรับในหลักการเดิมหลายแง่ของลัทธิฤๅษีและยอมรับหลักพระพุทธศาสนาในบางหลัก เพราะฤๅษีกับพระสงฆ์มีความเป็นนักบวชหรือผู้ถือบวชเหมือนกัน ที่แตกต่างกันก็ตรงที่ว่าทั้งสองมีศีลต่างกันเท่านั้น จึงยอมรับหลักการเดิมแห่งความเป็นนักบวชถือข้อห้ามเป็นสัจจะแห่งตนและยอมรับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาบางประการมาใช้กับการปฏิบัติตามลัทธิฤๅษีอย่างจริงจัง ประเด็นการปรับตัวแบบยอมรับนี้ของฤๅษี ก็สอดคล้องกับที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548 : 434) ได้วิจัย “ตำนานพระธาตุของชนชาติไทย : ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม” ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า ฤๅษีมีการยอมรับพุทธศาสนาและมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทเจ้า โดยพระพุทเจ้าทรงเสด็จเดินทางไปในสถานที่ที่ชนพื้นเมืองเป็นพวกฤๅษี จึงได้แสดงพลังอำนาจหรือธรรมเทศนาจนกลุ่มฤๅษีเหล่านี้เกิดการเลื่อมใสศรัทธาและยอมรับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มาใช้กับหลักการปฏิบัติของชนพื้นเมือง

2. หลักการที่ฤๅษีปฏิเสธรูปแบบเก่าของลัทธิในบางประการ การถือบวชแล้วจะอยู่ในป่าหรือในถ้ำเหมือนอย่างในอดีต เป็นต้น ก็ปรับเปลี่ยนแปรเปลี่ยนมาใช้รูปแบบใหม่ โดยการเป็นอยู่และตั้งสำนักอยู่ในชุมชน เพื่อให้เข้ากับคนในสังคมร่วมสมัยได้ ประเด็นการปรับตัวแบบปฏิเสธดังที่กล่าว ย่อมสอดคล้องกับที่ ประมินท์ จารูวร (2548 : 341) ผู้ทำการศึกษา “ตำนานในเชิงโครงสร้างระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา” ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า มีความเชื่อทางศาสนาอื่น ๆ ปะปนอยู่กับพระพุทธศาสนาปะปนด้วย โดยเฉพาะคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเช่นนี้เป็นคติความเชื่อดั้งเดิม ที่ผู้คนในสังคมเชื่อว่าการออกบวชไปอยู่ในป่าหรือในถ้ำ ถือเป็นความเชื่อดั้งเดิมอยู่ก่อนเกิดพระพุทธศาสนา จึงอันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับฤๅษีได้เป็นอย่างดี การศึกษาด้านในเชิงโครงสร้างที่ถือว่าเป็นการปรับเปลี่ยนมาใช้รูปแบบใหม่แห่งชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าสามารถใช้ชุมชน (มิใช่ป่าหรือถ้ำ) เป็นการสร้างตัวตนแห่งตน เพื่อให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมแต่ละกลุ่มชนร่วมสมัย (และอยู่รอด) ได้

3. การต่อรอง เป็นหลักการที่ฤๅษีต่อรองสถานะแห่งตนในฐานะเป็นคนศักดิ์สิทธิ์ในทางความเชื่อ ผู้สามารถผู้กระทำพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ได้ เหมือนอย่างพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้กระทำในทางพิธีกรรมในสังคมปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ผู้ศรัทธาในพระสงฆ์และฤๅษีจึงมีการนิมนต์มาร่วมทำกิจกรรมทางความเชื่อร่วมกันในทีเดียวกัน และมาเป็นเกจิอาจารย์ผู้กระทำพิธีปลุกเสกเครื่องรางและวัตถุมงคลในพิธีพุทธาภิเษกเดียวกันได้ ประเด็นการต่อรองแบบต่อรองดังที่กล่าวแล้ว สอดคล้องกับที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548 : 435) ได้วิจัย “ตำนานพระธาตุของชนชาติไทย : ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม” ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการปรับเปลี่ยนทางความคิดและความเชื่อจากการนับถือพระพุทธศาสนาไปสู่ การนับถือฤๅษีผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติในตน ช่วยทำให้เข้าใจและเห็นพัฒนาการทางความคิดและความเชื่อของ คนไทย อีกทั้งยังทำให้มองเห็นและเข้าใจความหมายของฤๅษีแบบพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นการต่อรองให้ฤๅษีทำพิธีกรรมร่วมกับพระสงฆ์ได้ หากย้อนกลับไปพิจารณาวิธีการแบบดั้งเดิม ลัทธิไม่สามารถร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ได้ และเมื่อวิเคราะห์สังคมวัฒนธรรมของไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมที่นับพระพุทธศาสนาไปสู่การปรับเปลี่ยนเป็นสังคมที่เป็นพระพุทธศาสนาร่วมกับลัทธิฤๅษี

4. การผสมผสาน เป็นหลักการที่ฤๅษีได้ผสมผสานลัทธิของตนเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาในหลายประเด็น อันจะเห็นได้จากการจัดโต๊ะหมู่บูชาของสำฤๅษีทั้ง 5 ในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งจัดวางพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานไว้บนโต๊ะหมู่บูชาเดียวกัน แต่มีลำดับที่สูงกว่ากว่ากันที่ถือหลักทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ลัทธิฤๅษีเป็นรองและเห็นได้จากการที่ทำพิธีไหว้ครูและพิธีครอบครูด้วยเศียรปูฤๅษี สำนักทั้ง 5 สำนักในจังหวัดมหาสารคาม มีการทำพิธีพุทธและพิธีฤๅษีผสมกัน ซึ่งจะมีการไหว้พระและการเจริญพระพุทธรูปโดยพระสงฆ์ก่อนที่จะทำพิธีจึงทำกรรมตามลัทธิฤๅษีผสมผสานกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ประเด็นการปรับตัวแบบผสมผสานดังที่กล่าวมา สอดคล้องกับที่ ศิริพร ณ ถลาง (2545 : 197) ได้ศึกษา “พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ” ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า เนื้อหาด้านพระธาตุของชนชาติไทยเป็นเรื่องราวการผสมผสานอยู่ร่วมกัน

ของศาสนาทั้ง 2 ระบบ ก่อนที่จะกลายมาเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนานั้น เคยมีคติความเชื่อในทางลัทธิฤๅษีมาก่อน และภาพของการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมแบบฤๅษีกับพระพุทธศาสนาเข้ากันก็เป็นเครื่องยืนยันว่า ความผูกพันยึดมั่นและเชื่อถือในคติความเชื่อดั้งเดิมมาจนถึงทุกวันนี้ได้ทางหนึ่ง ที่ได้สะท้อนผ่านลักษณะของจัดโต๊ะหมู่บูชาในลัทธิฤๅษีมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก การผสมผสานบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมของลัทธิฤๅษีกับพระพุทธศาสนาเข้ากันได้ เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดขึ้นในสังคมในฐานะเป็นศาสนาหลักและมีอิทธิพลอยู่เหนือศาสนาอื่น ๆ โดยการปรับเปลี่ยนให้เป็นสังคมที่ถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

ในการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่สำนักฤๅษีทั้ง 5 ในจังหวัดมหาสารคาม ถูกพบว่ามีกระบวนการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ฤๅษีให้รับรู้และรู้เห็นในฐานะเป็นผู้แต่งกายเหมือนกับอัตลักษณ์ของ ครูบาอาจารย์ ผู้สืบทอดการเรียนวิชาธรรมและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ ผู้ผลิตเครื่องรางและวัตถุมงคลให้เป็นสินค้าผู้ใช้เว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ผู้เป็นที่ปรึกษา และเป็นนักพัฒนาสังคม ดังนี้

1. ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ มีอัตลักษณ์แห่งตนที่ถูกประดิษฐ์สร้างให้ผู้คนรับรู้และรู้เห็นว่าเป็นผู้แต่งกายเหมือนกับอัตลักษณ์ของครูบาอาจารย์ของตน โดยแต่ละสำนักจะนิยมแต่งกายด้วยผ้า ที่ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมด้วยสีที่แตกต่างกันไป เช่น สีพระราชนิยม สีกรักแดง กรักน้ำตาล สีกรมท่า ผ้าฝ้ายขิดลายขอ ผ้าฝ้ายลายเสือ และมีอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ประกอบด้าย คือมีห้อยลูกประคำ ถือไม้เท้า ผ้าเบี่ยงบาหรือผ้าคลุมไหล่ แต่ว่าเป็นการแต่งกายเป็นอัตลักษณ์ฤๅษีที่โดยการแต่งกายของฤๅษีแต่ละท่านจะเชื่อมโยงประเด็นการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ฤๅษีดังกล่าวนี้เป็นไปคล้ายคลึงกับเรื่องที่ลูกศิษย์แต่งกายเป็นอัตลักษณ์คล้ายกับอาจารย์ ดังที่ จิรชาติ สันติยะศ (2552 : 34) ซึ่งได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ครูบาศรีวิชัย กับคตินิยมแบบ “ครูบา” (ใหม่) ช่วงทศวรรษ 2530 - 2550” ได้กล่าวไว้ว่า มีกลุ่มพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า พระสงฆ์ “ครูบาดีใหม่” เกิดขึ้นในสังคม โดยพระสงฆ์กลุ่มนี้จะแต่งกายแห่งตน ๆ ที่เชื่อมโยงกับภาพลักษณ์หรือการแต่งกายแบบ ครูบาศรีวิชัย ที่ถือว่าเป็นครูบาอาจารย์และที่มาของคำว่า “ครูบา” ในเชิงมนต์ศน์อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการทำให้ผู้คนในสังคมเชื่อว่า การแต่งกายอย่างที่ตั้งเป็นรูปแบบการแต่งกายของครูบาศรีวิชัย คือจะแต่งกายสีกรักแดง กรักน้ำตาล และมีอุปกรณ์อื่น ๆ ประกอบด้วย คือ จะห้อยลูกประคำที่คอ ถือไม้เท้า และมีผ้าเบี่ยงบาหรือผ้าคลุมไหล่ ซึ่งการใช้อุปกรณ์เช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะ เฉพาะของการแต่งกายของครูบาศรีวิชัย

2. ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ มีอัตลักษณ์แห่งตนที่ถูกประดิษฐ์สร้างให้ผู้คนรับรู้และรู้เห็นว่าเป็นผู้สืบทอดวิชาธรรมและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นลูกศิษย์และครูบาอาจารย์ ผ่านการที่ลูกศิษย์เรียนรู้วิชาธรรมฤๅษีมาจากครูบาอาจารย์คนหนึ่ง และการเป็นลูกศิษย์มีครูบาอาจารย์ก็จะต้องทำพิธีไหว้ครู ขอบมาครู และพิธีครอบครูด้วยเศียรปูฤๅษีให้แก่ลูกศิษย์ทุกปี ซึ่งผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์ฤๅษีแล้วก็ต้องถ่ายทอดวิชาธรรมฤๅษีให้แก่ลูกศิษย์ และนำพาลูกศิษย์ให้กระทำพิธีกรรมสืบทอดไปด้วย ซึ่งประเด็นการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้ ก็เป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกับที่ ส. สุทธิพันธ์ (2554 : 54 - 55) ได้ศึกษาเรื่อง “ครูบาอริยชาติ อริยจิตโต ทิพย์ในธรรม แห่งวัดแสงแก้วโพธิญาณ จังหวัดเชียงราย” ในเรื่องการถ่ายทอดการเรียนรู้อัตลักษณ์ฤๅษีได้กล่าวไว้ว่า การสืบทอดพิธีกรรมนโรธกรรมของพระสงฆ์ “ครูบาดีใหม่” เป็นการเชื่อมโยงพิธีกรรมนโรธกรรมผ่านการเรียนรู้และสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ของตน ซึ่งก็เป็นการนำข้อวัตรในการเข้านโรธกรรมที่สืบทอดมาจากครูบาศรีวิชัยอีกที และยังสอดคล้องกับเรื่องที่ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข ทินวิมาน (2551 : 337) ได้พูดเอาไว้ว่า วัตรปฏิบัติและพิธีกรรมของฤๅษีเหมือนกันว่า เป็นการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงผ่านวิชาธรรมฤๅษีและพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ให้แก่ตนเอง ดังนั้น สำนักฤๅษีสมัยใหม่จึงพยายามที่จะประดิษฐ์สร้างตัวตนของตนเองให้ผู้คนรู้เห็นได้ว่า เป็นอัตลักษณ์แห่งตนที่เกี่ยวข้องกับวิชาธรรมฤๅษีและพิธีกรรมที่ได้เรียนรู้และสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์แห่งตน

3. ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นให้ผู้คนรับรู้และรู้เห็นว่าเป็นผู้ผลิตเครื่องรางและวัตถุมงคลให้เป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายหรือให้เข้าซื้อโดยผู้ศรัทธาในแต่ละสำนัก ที่เชื่อว่า เจ้าสำนักเป็นคนศักดิ์สิทธิ์ในทางความเชื่อและเป็นผู้ที่มีเวทมนต์และคาถาอาคมที่ได้เรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ของตน ๆ อย่างซ้ำของ ดังนั้น ท่านจึงสามารถเป็นผู้สร้างวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลังในนามสำนักฤๅษีของแต่ละท่าน จากนั้นกระทำการปลุกเสก ให้เข้มขลังและศักดิ์สิทธิ์ขึ้นได้ ทำให้เกิดกระแสความนิยมในเครื่องรางและวัตถุมงคลของฤๅษีแต่ละสำนักขึ้น

ในผู้ศรัทธาฤๅษี ซึ่งได้มาแสดงหาและเข้าบูชาในแต่ละวัน อีกทั้งเครื่องรางและวัตถุมงคลที่ได้จัดสร้างขึ้น นอกจากพระอาจารย์เรื่องศักดิ์หรือพระครูปัญญาสุทธาภรณ์ผู้เป็นทั้งพระสงฆ์และฤๅษี ได้จัดสร้างเครื่องรางและวัตถุมงคลเพียงรุ่นเดียวเท่านั้น แต่อีก 4 สำนักในจังหวัดมหาสารคาม ได้จัดสร้างเครื่องรางและวัตถุมงคลออกมาหลายรุ่น ซึ่งบางเครื่องรางและวัตถุมงคลได้ถูกผลิตซ้ำออกมาเพื่อให้เป็นสินค้า ซึ่งประเด็นการเป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกับเรื่องการผลิตเครื่องรางของขลังจนกลายเป็นสิ่งของที่มีมูลค่าในการเข้าหาไว้สักการะของผู้ศรัทธา ดังที่ จิรชาติ สันตะยศ (2552 : 21) ได้วิจัยเรื่อง “ครุบา ศรีวิชัยกับคตินิยมแบบ “ครุบา” (ใหม่) ช่วงทศวรรษ 2530 - 2550” ที่ซึ่ง จิรชาติ สันตะยศ เรียกว่า “คตินิยม ครุบา (ใหม่)” หรือ “ครุบาคติใหม่” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ในประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับครุบาศรีวิชัย ในช่วงหลังการมรณภาพของท่าน ผู้คนยังมีศรัทธา ต่อครุบาวิชัยอย่างสูง ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ผ่านการผลิตเครื่องรางของขลังของครุบาศรีวิชัยโดยพระสงฆ์และวัดต่าง ๆ จนกลายเป็นสิ่งของที่มีมูลค่าในการเข้าหาไว้สักการะของผู้ศรัทธา ในขณะเดียวกันกระแสความเลื่อมใสศรัทธาดังกล่าวก็เป็นปัจจัยทำให้ครุบาศรีวิชัยมาเป็นต้นแบบของกลุ่มพระสงฆ์ครุบาคติใหม่ด้วย

4. ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ ผู้คนรับรู้และรู้เห็นว่าเป็นผู้ใช้เว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ ในการสื่อสารบอกกล่าวข้อมูลข่าวสารและโฆษณาประชาสัมพันธ์ ผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ยูทูบ และติ๊กต็อก เพื่อให้ผู้คนทั่วทุกภูมิภาคที่ศรัทธาและบุคคลทั่วไปได้รับรู้และรู้เห็นได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ ฤๅษีดังกล่าวเช่นนี้ ก็คล้ายคลึงกับเรื่องการใช้สื่อสังคมออนไลน์แสดงอัตลักษณ์ของบุคคลให้รับรู้และรู้เห็นผ่านเฟซบุ๊ก และยูทูบ ดังที่ อัมพร จิรัฐติกร (2559 : 389 - 392) ผู้ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ครุบาบุญชุ่มกับการขยายตัวของเทคโนโลยี สื่อโทรศัพท์เคลื่อนที่และโซเชียลมีเดียที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชื่อเสียงของตนบุญครุบาบุญชุ่ม” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า หลังจากการเข้าถ้ำราชคฤห์ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง เพื่อบำเพ็ญบารมีเป็นเวลา 3 ปี 3 เดือน 3 วันแล้ว ครุบาบุญชุ่มได้จัดงานการออกถ้ำของท่านรับรู้และรู้เห็นผ่านทางโลกโซเชียลมีเดีย อันทำให้ผู้คนที่มีส่วนในงาน ต่างพากันถ่ายรูป ถ่ายวิดีโอ แล้วได้โพสต์ลงในบัญชีเฟซบุ๊กและยูทูบของตนเอง ๆ ขณะที่ครุบาบุญชุ่มออกจากถ้ำ การขยายตัวของโซเชียลมีเดีย โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก (ยูทูบ ติ๊กต็อก) เป็นพื้นที่สื่อสำคัญในการนำเสนอตัวตนของครุบาคติใหม่ โดยการนำเสนอภาพลักษณ์ วัด และกิจกรรมต่าง ๆ เป็นภาพและวิดีโอ (จากนั้นจึงอัปโหลดและนำเข้าระบบอินเทอร์เน็ตสู่บุคคลให้รับรู้และรู้เห็นได้โดยเร็ว) ดังนั้น สื่อโซเชียลมีเดียจึงมีความสำคัญต่อกลุ่มครุบาคติใหม่ในการนำเสนออัตลักษณ์ของตน ๆ ผ่านโซเชียล

5. ฤๅษีในบริบทสังคมสมัยใหม่เป็นที่ปรึกษาของผู้คนในเรื่องการให้ฤกษ์แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ การซื้อรถและเจิมรถ เป็นต้น และการทำ พิธีมงคลต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษาของผู้คนในกิจกรรมทางการกุศล เช่น งานผ้าป่า และงานกฐิน เป็นที่ปรึกษาของผู้ศรัทธาในเรื่องเกี่ยวกับการทำธุรกิจการค้าและเรื่องชะตาชีวิต จากนั้นจึงทำพิธีกรรม และยังเป็นที่ปรึกษาในเรื่องการก่อสร้างดังที่กล่าวมามีคล้ายคลึงกับเรื่องการเป็นที่ปรึกษาในการให้คำแนะนำและการทำพิธีกรรมให้แก่บุคคล โดยคนศักดิ์สิทธิ์ในทางความเชื่อ ดังที่ ส. สุทธิพันธ์ (2556 : 112 - 113) ผู้ได้ศึกษาเรื่อง “ท่องแดนพุทธธรรมกับครุบาอริยชาติ อริยจิตโต” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า การเป็นที่ปรึกษาโดยการคำแนะนำและทำพิธีให้จะเป็นไปสอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในสังคม ภาพลักษณ์ของครุบา แต่ละท่านที่ปรากฏในสังคม ไม่ได้เน้นการให้ธรรมสั่งสอนเป็นหลัก แต่ภาพลักษณ์ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่แง่ของ การเป็นเกจิอาจารย์ เป็นต้นบุญผู้วิเศษมากกว่า แต่ท่านก็ปรากฏว่าทำพิธีกรรมอันเป็นมงคลและเป็นที่ปรึกษาในกิจกรรมทางการกุศลต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ การปฏิบัติธรรม การสร้างบุญที่ครุบาเน้นมากที่สุด ก็คือการให้คำปรึกษาในการสร้างบุญ จะได้ “รวย รวย รวย เฮง เฮง เฮง” เช่น เป็นที่ปรึกษาในการสร้างพระเจ้าโคตรทันใจ ซึ่งเชื่อว่า จะทำให้ผู้ร่วมสร้างรวยมหาศาลได้

6. ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่ผู้คนรับรู้และรู้เห็นว่าเป็นนักพัฒนาสังคม ในลักษณะเป็นนักพัฒนาสังคมในทางจิตวิญญาณเป็นผู้สละทุนทรัพย์เพื่อสร้างสิ่งก่อสร้าง และเป็นนักพัฒนาสังคมในทางการหนุนเสริมบุคคลให้มีโอกาสทางการศึกษา เช่น เป็นผู้ให้ทุนทางการศึกษแก่นักเรียนและโรงเรียน นักพัฒนาสังคมในทางวัตถุและนักพัฒนาสังคมในทางการหนุนเสริมของบุคคล ดังที่ อมรรัตน์ อภินันท์มหกุล (2555 : 24 - 26) ผู้ได้ศึกษาเรื่อง “สังคมไทยกับการบริจาคและการประกอบกิจกรรมทางศาสนา” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ครุบาคติใหม่จะมีคุณลักษณะทางความเชื่อเกี่ยวกับ “การสร้างบุญ” คือ ท่านได้ชื่อว่าเป็น “พระนักพัฒนา” ที่ซึ่งนำเงินบริจาคจาก ผู้ศรัทธาไปสร้างหรือบูรณะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนา (เช่น การสร้างวัด บูรณะซ่อมแซมวัดที่ทรุดโทรม) และนำเงินบริจาค

จากผู้ศรัทธาไปช่วยเหลือทางสาธารณสุข (เช่น ซื้อเครื่องมือทางการแพทย์ สร้างอาคารในโรงเรียนและโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนิสิต เป็นต้น) การเชื่อว่า คุรุบาคติใหม่เป็นตนบุญผู้พิเศษที่เป็นตัวกลางที่ดี ทำให้เชื่อว่า บุญที่ทำกับท่านจะได้ผลบุญมหาศาลมากกว่าการทำบุญกับพระสงฆ์ทั่วไป ดังนั้น คุรุบาคติใหม่ภาพลักษณ์ที่เป็นทั้ง “พระนักพัฒนา” และ “ตัวกลางที่ดี” จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้คนในสังคมเกิดศรัทธาและหวังที่จะได้ร่วมทำบุญกับ คุรุบาคติใหม่ คุรุคติใหม่จึงสร้างอัตลักษณ์แห่งตนว่าเป็นพระนักพัฒนาจะโดยวิถีเดินทางเพื่อไปบูรณะและก่อสร้างวัด ต่าง ๆ จำนวนมากและก็ทำการช่วยเหลือสังคมในเชิงเป็นสาธารณสุขอย่างที่กล่าวแล้ว

องค์ความรู้ใหม่ที่พบ

ฤๅษีในบริบทสังคมอีสานสมัยใหม่มีการปรับตัวใน 4 ลักษณะ คือ การยอมรับ การปฏิเสธ การต่อรอง และการผสมผสาน โดยเจ้าสำนักฤๅษีทั้ง 5 สำนักในจังหวัดมหาสารคาม จะมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมอีสานสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมที่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาไปตลอดเวลา โดยมีอัตลักษณ์ที่เคยปฏิบัติมา ตั้งแต่สมัยคุรุบาอาจารย์แบบเก่าการดำเนินชีวิตแบบใหม่ถึง 6 ประเด็นด้วยกัน คือ 1) ผู้แต่งกายเหมือนกับคุรุบาอาจารย์ 2) ผู้สืบทอดวิชาธรรมฤๅษีและพิธีกรรมมาจากคุรุบาอาจารย์ 3) ผู้ผลิตเครื่องรางและวัตถุมงคลให้เป็นสินค้า 4) ผู้ใช้เว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ 5) เป็นที่ปรึกษา และ 6) บทบาทเป็นนักพัฒนาสังคม เพื่อให้เจ้าสำนักฤๅษีทั้ง 5 สำนัก สร้างตัวตนให้สอดคล้องกับบริบทอีสานสมัยใหม่และเป็นอยู่รอดได้นั่นเอง

ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

การบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับฤๅษีในบริบทสังคมอีสานในยุคสมัยใหม่ให้เข้ากับสังคมในยุคปัจจุบัน และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต แก้ไขปัญหาเรื่องความเชื่อปรับเข้ากับบริบทสังคมในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังทำงานเชิงสังเคราะห์ ควรเน้นให้ชุมชนมีความ เชื่อที่นำเชื่อถือ สร้างขวัญกำลังใจให้กับกลุ่มคนในสังคม รวมถึงการเป็นคนดีมีศีลธรรม จะทำให้เกิดความศรัทธา ไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม การสื่อสารกับสังคมผู้มีความเชื่อศรัทธาเกี่ยวกับฤๅษี มีการพิจารณาอย่างรอบด้านได้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. งานวิจัยเรื่อง ฤๅษีอีสาน : ปรากฎการณ์ใหม่บทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมอีสาน สำหรับชุมชน ในภาคอีสาน ควรจะมีการวิจัยในพื้นที่จังหวัดอื่นที่ปรากฏในพื้นที่อื่นอีกครั้ง เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของผล การศึกษาข้อมูลในบริบทพื้นที่อื่นว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

2. ควรมีการนำข้อมูลการวิจัย ไปออกแบบวางแผนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นำความรู้หมอบจากฤๅษี อีสานมาพัฒนาต่อยอดในการรักษาคนในชุมชน และเป็นฐานองค์ความรู้เพื่อที่จะให้ท้องถิ่นอื่นได้นำไปพัฒนาต่อยอดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). *ปรากฏการณ์ฤๅษี*. ภาพพิมพ์.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). *คติชาวบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). อักษรวัฒนา.

จิราชาติ สันตะยศ. (2552). คุรุบาศรีวิชัย กับคตินิยมแบบ “คุรุบา” (ใหม่) ช่วงทศวรรษ 2530 - 2550. *นิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม*, 31(4), 80 - 95.

ชินวร พาดิษฐ์. (2561). *ความเชื่อปฤๅษีบรมครู : กรณีศึกษา ตำบลนักปฤๅษีบรมครู ตำบลลุดต อำเภอลำลูกกา จังหวัด ปทุมธานี*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธนพฤษชัย ชามะรัตน์, ดุษฎี อายุวัฒน์, และ อรณัดดา ชินศรี. (2554). หมุดยึดคนกระจาย : เครือข่ายทางสังคมของ นายหน้าแรงงานอีสาน. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 7(3), 27 - 51.

- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2548). *ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:55693>.
- ประมินท์ จารุวร. (2548). *ตำนานในเชิงโครงสร้างระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2550). *ศัพท์วิเคราะหฺ์*. โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พัฒนา กิติอาษา. (2557). *คู่มือเขียนใหม่*. สำนักพิมพ์ภาษา.
- เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ และ ภัทราพร ตั้งสุขฤทัย. (2543) การแพทย์แผนไทยกับการส่งเสริมสุขภาพ. *หมออนามัย*, 9(5), 52 - 56.
- มนัส โอภากุล. (2533). *ฤๅษี “บรมครูแห่งสรรพวิชา”*. News.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วิมลศิริ ร่วมสุข. (2522). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต ยุค พระเวท*. สหสยามพัฒนา.
- ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2522). “*ฤๅษี*” ในเมืองโบราณ. *อมรินทร์*.
- ศิริพร ณ กลาง. (2545). *พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ส. สุทธิพันธ์. (2554). *ครูบาอริยชาติ อริยจิตโต ทิพย์ในธรรม*. สถาพรบุ๊คส์.
- ส. สุทธิพันธ์. (2556). *ท่องแดนพุทธธรรมกับครูบาอริยชาติ อริยจิตโต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาพรบุ๊ค.
- สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2558). *กำเนิดพระฤๅษี : ตำนานและอภินิหาร*. มูลนิธิส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปะไทย.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2562). *ฤๅษีในอินเดียโบราณ: ศึกษา “ความเป็นนักบวช” ของฤๅษี*. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 16(3), 31 - 48.
- อภิรักษ์โพธิ์สาน. (2560). *แนวคิดอิสตรีฮินดู*. อภิชาติการพิมพ์.
- อมรรัตน์ อภินันทมกุล. (2555). *สังคมไทยกับการบริจาคนและการประกอบกิจกรรมทางศาสนา*. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อัมพร จิรัฐติกร. (2559). *ครูบาบุญชุ่มกับการขยายตัวของเทคโนโลยีสื่อโทรศัพท์เคลื่อนที่และสื่อโซเชียลมีเดียที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชื่อเสียงของตนบุญครูบาบุญชุ่ม*. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.